

**ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІНДЕГІ ЯСАУИ ІЛІМІ ЖӘНЕ
ДӘСТҮР САБАҚТАСТЫҒЫ**
**YASSAWI STUDIES AND THE TRADITION CONTINUITY IN THE
KAZAKH LITERATURE**

С. ЕРГӨБЕК*

Түйіндеме

Ясауи хикметтері арқылы қазақ мәдениеті мен әдебиетіне айрықша сіңген сопылық ілім дәстүрлі жазба әдебиет өкілдері кітаби ақындар шығармашылығында, сол секілді ақындық-жыраулық поэзияда да ерекше көрініс тапты. Сондай-ақ, XX ғасыр басындағы жаңа реалистік жазба әдебиетте де заман талабына сай ықпал-әсерін жалғастырып, ағартушылық ой-өнегімен астасып жатты. Қожа Ахмет Ясауи шығармашылығы, сопылық ілімі дербес мектеп болып қалыптасып, ғасырларға ұласты. XII ғасырлардан бастап Алтын Орда, қазақ хандығы дәуірлері әдебиетінде, жыраулар поэзиясында Ясауи сопылық ілімі, дәстүрлік өнегі жалғасын тапты. Мақалада қазақ әдебиетіндегі Ясауи ілімі және дәстүр сабақтастығы талданады.

Кілт сөздер: Қожа Ахмет Ясауи шығармашылығы, Ясауи хикметтері, дәстүрлі жазба әдебиет, кітаби ақындар, Ясауи сопылық ілімі, дәстүр сабақтастығы.

Summary

The Sufi studies which has got into the Kazakh culture and literature by means of hikmets of Yasavi was reflected in creativity of representatives of written literature – book poets, and also in poetry of akyns-storytellers. Also modern realistic written literature at the beginning of the XX century also according to the requirement of time interconnected with enlightenment. Works of Khoja Ahmed Yasawi, that is the Sufi studies was created in separate school and proceeded for centuries. This article studies Yasawi Sufi studies and tradition continuity in the Kazakh literature. Since XII centuries the Sufi studies, tradition of Yasawi was followed in the literature of Golden Horde period, also in the Kazakh khanate and in poetry of storytellers.

Key words: works of Khoja Ahmet Yasawi, hikmets of Yasawi, traditional written literature, poets representatives, Sufi studies of Yasawi, tradition continuity.

* филология ғылымдарының кандидаты, доцент. Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан/Қазақстан.

Candidate of Philology, associate professor, International K.A.Yassawi Kazakh-Turkish University. Turkestan-Kazakhstan. E-mail: saporbek.ergobek@ayu.edu.kz

XIX ғасырдың соңы XX ғасырдың басындағы әдебиет ерекше тоқталуды, аса ұқыпты зерттеуді қажет ететін, әр қилы көзқарасты, сан алуан бағыттарды топтастырған, көп қырлы әдебиет екені мәлім. Қазақ қоғамы бұл тұста ауыр отарлық езгіні, сонымен сабақтас әлеуметтік-экономикалық күйзелісті бастан кешті. Отарлық езгі діни рухани езгімен жалғасты. Бұл жағдай ұлттың алдыңғы қатарлы өкілдерінің, оқыған азаматтарының әр түрлі көзқараста өсіп жетілуіне әсер етті. Қоғамдық ахуалды бағалаудағы түрлі көзқарастың әсерінен, қалыптасқан түрліше дүниетаным ықпалынан әдебиеттегі сан салалы ағымдар келіп шықты. XIX ғасырдың соңы XX ғасырдың басындағы әдебиет қаламгерлік құрамы, қолданған әдеби тәсілі, ұстанған бағыт - бағдарына қарай зерттеліп келеді. Біраз қаламгерлердің қазан төңкерісіне дейін кітап болып басылып шыққан түрлі тақырыптағы шығармалары қазіргі таңда қайта басылым көру үстінде. Еліміз егемендік алып, өз ұлтымызды өзіміз тануға толық мүмкіндік болып жатқан кезде, бұл дәуірдегі ірілі-уақты ақын, жазушылар жаңа көзқараспен қайта қаралып, дұрыс бағалануы тиіс. Бұл қазақ ұлтының ұлттық идеясымен сабақтас мәселе. Ұлттық идея мәселесі туралы Қазақстан Республикасының Тұңғыш президенті Н.Назарбаев өзінің «Қазақстан жолы - 2050: бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты Қазақстан халқына Жолдауында: «Мен қоғамда «Қазақ елінің ұлттық идеясы қандай болуы керек?» деген сауал жиі талқыға түсетінін көріп жүрмін. Біз үшін болашағымызға бағдар ететін, ұлтты ұйыстырып, ұлы мақсаттарға жетелейтін идея бар. Ол – «Мәңгілік Ел» идеясы» десе, «Нұрлы Жол» - болашаққа бастар жол» атты 2015 жылға арналған Қазақстан халқына Жолдауында: «Мәңгілік Ел» идеясының бастауы тым тереңде жатыр. Осыдан 13 ғасыр бұрын Тоныкөк абыз, «Түркі жұртының мұраты – Мәңгі ел» деп өсиет қалдырған. Бұл біздің жалпы ұлттық идеямыз мемлекеттігіміздің тамыры сияқты көне тарихтан бастау алатынын көрсетеді» деп қадап айтты [1]. Елбасының бұл айтқан ұлттық идея ұстанымы қазақ әдебиетінің көне тарихын зерттеуге және бүгінмен сабақтастықта қарауға тікелей қатысты. Сондай жаңаша бағалап, бағамдауды қажет ететін әдеби ағым өкілдері – діни ағартушы кітаби ақындар шығармашылығы.

Кітаби ақындар - отарлық езгі себебінен туындаған жаппай орыстандыру, шоқындыру белсенді жүргізіліп, халықтың рухани байлығына шабуыл жасалып, халықтың ғасырлардан келе жатқан сенімі шайқалып тұрған тұста, сол суық ызғарды замандастарынан күн ілгері біліп, оның зардабын жан-жүрегімен сезініп, орысшылдыққа

түрікшілдікті, шоқындыруға ислам дінін қарсы қару етіп күреске шыққан ақындар. Бұл ақындарды өздері өмір сүрген кезеңінен бөліп қарауға болмайды. Олар өз дәуірінде қоғам қажеттілігінен туған, өз кезегінде міндеттерін адал орындаған ағартушы ақындар. ХІХ ғасырдың соңы ХХ ғасырдың басындағы қазақ әдебиетін сөз еткенде, «ағартушы», «ағартушы демократ» деген атауға бір жақты талап қойылды.

Бұл туралы ғалым Б.Кенжебаев: «ХХ ғасырдың басындағы ақын-жазушыларды, кітаби ақындар, ағартушы демократ ақындар деп бөлгенде, бір дәуір әдебиетін екі түрлі принциппен бөлген, жіктеген боламыз. Бұл ғылыми жіктеу емес. Бір дәуірде жасаған ақын-жазушыларды бір принциппен ғана, яғни идеялық-әдеби көзқарастарына қарай жіктеген орынды болмақ», - дейді [2]. Ол ақындар дінді, білімді насихаттады, көпшілігі қазақ ішінде бала оқытқан молда ақындар болды. Олар білім алуды, адалдықты, адал еңбекпен мал табуды, рухани тазалықты насихаттады. Рухани тазалықтың құралы – діни исламдық мәдениет деп білді. Кеңес үкіметі ақын-жазушылардың шығармашылығын өздерінің билігін насихаттайтын саяси құралға айналдыруды көздеді және соған қол жеткізді. Осы тұрғыда мұсылманша оқып қалыптасқан діни ақын-жазушылар жаппай қудалауға ұшырады. Діни-әдеби мұрасы айналымнан алынды. Қазір бұл ақындар шығармашылығы жариялану, зерттеу-зерделену үдерісінде.

Қисса-дастан қазақ әдебиетінде ХІХ ғасырдың екінші жартысы мен ХХ ғасырдың бас кезінде ерекше өркендеді. Оның бастауы ортағасырлық түркі сопылық әдебиетте және оның Алтын Орда дәуірінде өркендеген жалғасында жатыр. Онда түрік-ислам дүниесінің мол мұралары қамтылып, заман адамдарының зердесінде қазақ мәдениетінің мыңдаған жылдық рухани тарихы бейнеленді. Қиссашыл ақындарды әдебиетке енгізіп, ақтап алуды қарастыру талаптары проф. Б.Кенжебаев еңбектерінен бастау алады. Б.Кенжебаев Шәді, М.Жүсіп, Н.Наушабаев, т.б. шығыс сюжетіне өлең жазған ақындарды «ағартушылық бағыттағы ақындар» деп бөлу арқылы оларды, «кертарпа», «ескішіл» деген айдар тағудан ажыратып алады: «Алайда, әне бір жылдары бізде ХХ ғасыр басындағы қазақ әдебиетін менсінбеушілік, жете бағаламаушылық болды. ХХ ғасыр басында бізде шын мағынасында әдебиет болған жоқ десті. Осыдан ХХ ғасыр басындағы қазақ әдебиетін жинап, бастыру, зерттеуге тиісінше көңіл бөлінбеді», - деп жазды Б.Кенжебаев [2, 105].

Қазақстан Республикасының Президенті бастамасымен енгізілген «Мәдени мұра» бағдарламасы бойынша осы салада көп жұмыс атқарылды: «Бабалар сөзі» жүзтомдығы, көне рухани мұралар жиынтығы «Әдеби жәдігерлер» атауымен жиырма том болып басылып шықты. Оның үстіне, қазір әр облыс өз жерінің өткені мен бүгінін түгендеп, рухани, әдеби туындыларын жаппай жарыққа шығару үстінде. Бұл өткен кеңес дәуірімен салыстырғанда, осы тақырыпта атқарылған жұмыстардың жемісті әрі үлкен нәтижелі жұмысы деп айтуға болады. Кезінде М.Әуезов «XX ғасыр басында олардан қалған мұра 120 поэма еді» [3, 241], - деп зерттелуі тиіс әдеби мұра ретінде ескерте кеткен кітаби ақындар мұрасы қазір ғылыми тұрғыдан жан-жақты зерттеліп жатыр. Кітаби ақындардың шығармашылығына арқау болған басты мәселе діни сопылық ілім болды. Сопылық ілім олардың танымында ең алдымен Ясауи ілімі мен оның хикметтерінде жатты. Сондықтан олар діни, ғашықтық, хикаялық қиссаларының қай-қайсысында болса да, Ясауи сопылық ілімімен сабақтастырып жырлап отырды. Қазақ әдебиетіндегі сопылық ілім және Ахмет Ясауидің діни әдеби мұрасы-хикметтері арнайы қарастырылған А.Ахметбек [4], А.Әбдірәсілқызы [5] зерттеу еңбектерін ерекше атауға болады.

«Түркі сопылық поэзиясының тұңғыш толымды үлгісі «Диуани хикметті» дүниеге келтірген Қожа Ахмет Ясауи – дарынды ақын ғана емес, қоғамды рухани жұтаңдықтан құтқару жолын іздеген өз дәуірінің кемел ойлы, биік мүдделі перзенті. Саналы өмірін сопылық ілімнің қыр-сырын меңгеру жолындағы ізденістерге бағыттаған Ясауи ақын өз кезегінде араб-парсы сопылық поэзиясының үздік тәжірибесін қоса меңгеріп, шығармашылығында өңдеп пайдаланған. Поэтикалық біліктілігі ақынның түркілік поэзияға ғазал, мінәжат, мадх, қытға секілді бірқатар шығыс поэзиясына тән жанрларды енгізіп, түркі әдебиетінде бұрыннан бар жанрлық түрлермен синтездеп, күрделі де көп функциялы хикмет жанрын қалыптастыруына септігін тигізді. «Диуани хикмет» арқылы іргесі қаланған аталмыш жанр кейінірек түркі халықтары әдебиетінде бірқатар жаңа жанрлардың дербес түр ретінде бөлініп шығуына негіз болды. Ясауи поэзиясының бүкіл болмыс-бітімінен автордың өзі сусындап өскен байырғы түркі әдебиетінің дәстүрлерін жалғап, дамытып, жаңа сатыға көтергені айқын аңғарылады. Бір шығармашылық аясында көрініс тапқан қос үдерістің – дәстүршілдік пен жаңашылдықтың өзара тоғысуы жанр мәселесінде ғана емес, Ясауи негіздеген Орта Азиядағы ақындық мектептің қалыптасуы мен дамуы барысында да шешуші рөл

атқарды» [5], - деп ясауитанушы ғалым А.Әбдірәсілқызы бағалағандай, Қожа Ахмет Ясауи шығармашылығы, сопылық ілімі дербес мектеп болып қалыптасып, ғасырларға жалғасты. XII ғасырлардан бастап Алтын Орда, қазақ хандығы дәуірлері әдебиетінде, жыраулар поэзиясында өзінің дәстүрлік өрнегі жалғасын тапты. Сондай-ақ, бүгінгі әдебиеттану ғылымында «отарлық дәуір» аталатын XIX ғасырдағы қазақ әдебиетінің зар заман сарынында ерекше көрінді. Әсіресе, Ясауи сопылық ілімі XIX ғасырдың екінші жартысы мен XX ғасыр басында қатты өркендеген кітаби ақындар шығармашылығында діни қисса-дастандар сипатында көрініс берді.

Қазақ әдебиетінің тарихында кітаби ақындық және оның басты шығармашылық дәстүрі – нәзирагөйлік Ясауи, Бақырғани шығармаларынан бастау алып, Алтын Орда дәуірінде ұлы Ұлыстың мемлекеттік рухани қазығы ретінде мұсылман дінін берік бекіту, ұлыстың түрік жұртының ислами өркениетін қалыптастыру мүддесімен қабыса келіп туындады. Кітабилықтың кейінгі кезеңі орыс отарлығына қарсы қолданылатын рухани қару, діни, әдеби, жалпы өркениеттік, бүгінгі тілмен айтқанда, діни ағартушылық қозғалыс ретінде XIX ғасырдың екінші жартысында қайта туып өркен жайды. Сондықтан да олар жырлаған басты тақырып дін болды. Ал кітаби ақындардың өзге тақырыптарға баруы: «Мың бір түн», «Кәлилә мен Димнә», «Тотынама», «Шаһнама» желілерін дербес нәзиралық туындылар етіп жырлауы діни тақырыптың өскен, өркен жайған, әдеби үдеріс ретінде даму көрінісі деуге болады. Өйткені олар жырлаған әр туындыда дерлік діни, діни-гуманистік, діни-фәлсафалық сарын шығарманың ішкі өзегіндегі тіні, арқауы болып өріліп жатады. Бұл бұрынғы діни фәлсафалық-сопылық, кейінгі діни ағартушылық бағыт екені анық.

Алтын Орда дәуірі әдебиетіндегі Рабғузидің «Қисасу-л-әнбия», Махмуд Кердерінің «Наһжу-л-фарадис» секілді шығармаларымен қатар сопы ақын Исламның «Муғин ул-Мурид», авторы Шәрәф немесе Уафаи деп беріліп жүрген «Раунақул-ислам» секілді еңбектерді ерекше атауға болады. Бұл шығармаларда ислам діні, шарият жолы, мұсылмандық бес парыз т.б. тұтастай өлеңмен жырланған. Мысалы, «Муғин ул-Мурид» (муридке-шәкіртке көмекші) шығармасы атынан көрініп тұрғандай-ақ мұсылман дінінің қағидаларын оқу кұралы ретінде өлеңмен жырлайды. Кітаптың алғашқы бөлімінде дәстүр бойынша Алла мен Оның елшісіне мадақ, одан кейін шарият шарттары, сопылық сыры, соңында кітаптың жазылу тарихы мен

себебі жырланады. Олар мынадай тақырыптармен беріледі: «Имам туралы бап», «Әдеп туралы бап», «Сұхбат баяны туралы бап», «Шариғат, тарихат және хақиқат туралы бап», «Жүрек пен нәпсінің баяны туралы бап» секілді. Ал «Раунақул -ислам» (Исламның шырағы) кітабы дәстүрлі Алла Тағалаға, Пайғамбарға арналған мадақ жырларынан соң «Алла тағаның отбасы баяны», «Иман баяны», «Шариғат үкімдерінің баяны», «Намаздың парыздар баяны», «Ораза баяны» секілді көптеген баптарға жіктеліп жырланған. Барлығы – отыз бап.

Айтылып өткен жайлардан аңғарылатын мәселе – Ясауи сопылық ілімі мен оның ақындық мектебінің дәстүрі Алтын Орда дәуірінде жалғасқаны, діни әдебиетке ұласқаны көрінеді. Осы дәстүр ХІХ ғасырдың екінші жартысы мен ХХ ғасыр басында ерекше дамыған дәстүрлі жазба әдебиетке және оның өкілдері - кітаби ақындар шығармашылығына ұласқаны, Ясауи хикметтері мен Рабғұзи қиссалары көптеген діни ғашықтық, хикаялық қиссаларға бастау болғаны анық көрінеді.

Қожа Ахмет Ясауидің сопылық ілімінің, өмірлік ұстанымының негізін танытатын хикметтері қазақ ақындары тарапынан ғасырлар бойы жырланып келді. Сопы ақын хикметтерінің мәні мен маңызы қазақ ақындары жырлаған дәуірлер тынысына өзек боп өрілді. Жыраулар поэзиясы өкілдері шығармаларында көрініс беретін мұсылман діні, мұсылманшылық туралы ойлары Ясауи ілімімен, Бақырған шығармаларымен, Алтын Орда дәуірінде өркендеген мұсылмандық өркениетімізбен сабақтасып жатады. Әсіресе отарлық дәуір аталатын ХІХ ғасыр ақындары шығармаларындағы зарлы әуен, зар заман сарыны Ахмет Ясауидің дәуір, дәуір тынысына орай құбылған адам болмысы туралы өрілген ойларымен тығыз сабақтастықта жырланды десек артық болмайды. Зар заманның ұлы жыршылары деуге болатын Дулат, Шортанбай, Мұрат шығармалары, Кердері Әбубәкір толғаулары Ясауи толғаған заман жайымен үндесіп жатты. Себебі Ахмет Ясауи заманында қараханидтер мемлекетінің ыдырауы, ішкі тартыс, қырғи қабақ алауыздық негізінде елді, жерді қара қытай-қидандардың басып алуы, халықтың ауыр езгіге түсуі ақынның өмірлік ұстанымы мен сопылық іліміне әсер етті. Бұл әсер, ықпал оның жырларында-хикметтерінде көрініс тапты. Ғалым А.Ахметбек осы жайларды айта келіп: «Йассауи бұл аласапыранның басы, тудырушы себебі болып мұсылманшылықтың тапталып, халықтың дінсізденуі деп білді. Ислам дінін ресми дін ретінде

қабылдаған Қарахан мемлекетінің ыдырауы да азғындыққа салынған әкім-билеушілердің кесірі деп ұғынды», - дейді [4, 24]. Ахмет Ясауидің:

- Ей, достар, ақырзаман болды көріңдер,
Дінсіз кәпірлер бұл әлемге толды көріңдер,
Хақ құлдығын қойып, барша пасық болды,
Оның үшін Қаһар ашу қылды көріңдер.
Ақырзаман нышаны ол дүр әуелі қайыр кетті...
Ислам зағип болып, қолдан кетті көріңдер.
Ораза, намаз, иман қолдан кетті...
Бұл дүниені қараңғылық басты көріңдер –

деген хикмет жолдары қазақ халқының отарлық дәуірі және оны суреттеген, терең толғаған зар заман ақындарының толғауларымен толық сәйкес келеді.

Бұл жайт олардың мұсылмандық оқуында Ясауи хикметтері үлкен орын алғанын, үлгі-өнеге болғанын көрсетеді. Қазақтың отарлық дәуірі әдебиетіндегі бұл мәселе Ясауи сопылық ілімі мен дәстүрі тақырыптық, көркемдік тұрғыда Абай поэзиясына онан Шәкәрімге ұласты.

Сопылықтың мақсаты діннің талаптарын жоғары деңгейде орындату болғандықтан, рухани кемелденуді мақсат еткен әрбір мүрид, шәкірт бірінші кезекте шарифат білімімен сусындаған болуы керек. Қожа Ахмед әзірет сұлтан шарифатсыз тариқаттың болмайтындығын, тариқаттың бар мәселесі шарифатсыз шешілмейтідігін, тариқатқа кірудің алғышарты – шарифат білімі екенін айрықша атап көрсеткен:

Айтпақ үшін тариқаттың ең талаптарын,
Әуел қадам шарифатқа қоймақ керек.
Шарифаттың шешімдерін тауысқан соң,
Содан кейін, сол шешімді қылмақ керек.
Шарифатсыз шешім болмас Тариқатта,
Тариқатсыз шешілмейді Хақиқат та.
Үшбу жолдар айқындалар шарифатта,
Барлығын да шарифаттан білмек керек.

Әбу Бәкір Кердері де өз кезегінде сопылық жолдың ауыр екенін, сопы болу үшін, ең әуелі, көп оқыған ғалым болу қажеттігін қадап айтқан:

Сопылық жол ауыр жол,
Ұстансаң оны тәуір жол.
Ұстансаң егер сопылық,
Оқығаны көп ғалым бол».

Шариғатты білмеген адам тариқатқа кірсе, орта жолда шатасып, жарты жолда жалығып, аяғында адасып кетуі, шайтанның ермегіне айналуы бек мүмкін. Кейбір зерттеушілердің сопылық ілімді сынға алуына осындай білімсіз сопылық қылушылар себеп болса керек. Әйтпесе сопылық атаулы мұсылмандарды қараңғылық түнегіне бастамаса керек. Данышпан Абай бірінші қара сөзінде қалған өмірін қалай өткізу тұрғысынан өзіне мынадай таңдау нұсқасын қояды: «Сопылық қылып, дін бағу. Жоқ, ол да болмайды, оған да тыныштық керек. Не көңілінде, не көрген күнінде бір тыныштық жоқ, осы елде, осы жерде не қылған сопылық?». Сопылық жаман болса, хәкім атамыз оны өмірлік маңызы бар іс ретінде ойға алар ма еді?! Ал тариқат шейхтары өзіне рухани ем қабылдап, ақиқатқа сапар шегуге бел буып келген мүридтерінің әр қайсысының жеке жағдайына, табиғи мінезіне, бойындағы ауруына қарай Алла елшісінің мыңдаған хадистері мен шарифат қағидалары ішінен оған қажетті дәрісін тауып емдеуге тырысады. Міне, осылайша дәруіштің қолынан ұстап, ақиқат межесіне қарай рухани сапарға жол бастайды [6].

Айтылған жайлар Ясауи ақындық мұрасы мен сопылық ілімінің қазақ жыраулық және ақындық поэзиясына еткен зор ықпалын танытады.

Ахмет Ясауи поэзиясы XIX ғасырдың екінші жартысы мен XX ғасыр басында ерекше өркендеген дәстүрлі жазба әдебиет өкілдері-кітаби ақындар шығармашылығына айрықша әсер етті. Өздері мұсылманша оқып өскен, қалыптасқан, соған орай бүкіл шығармашылық тақырыбы, әдеби дәстүрі ислам дінімен, мұсылманшылықпен байланысты дамыған, сол арқылы қазақ мұсылмандық қиссалық әдебиетті қалыптастырған кітаби ақындар жырлаған басты тақырып – дін мәселесі болды. Олардың осы шығармашылық жолында Ясауи сопылық ілімі мен оны негіздеген хикметтері олардың діни ағартушылық және діни-әдеби шығармашылықтарына басты бағыт-бағдар болған. Олай дейтініміз, Қожа Ахмет Ясауи өзінің сопылық ілімін хикметтерінде жырлағанда басты-басты тақырыптары мыналар болды: Алланың Бірлігі мен Барлығы және Алладан қорқу, Хақ дидарына ғашық болу, мейірімділік, қайырымдылық, төзімділік, адал еңбекті үндеу, білім мен ғылым.

Дәстүрлі жазба әдебиет өкілдері – кітаби ақындардың негізгі шығармашылық жанры қиссалар болды, сонымен қатар назым, дастан, хикая секілді жанрлық атауларды қолданып отырды. Бірақ ең көп қолданған жанрлық атауы қисса болды. Бұл туындылар мұсылмандық, діни сопылық әдеби дәстүрге орай көп жағдайда Алла Тағалаға мадақ, хамд, сәнә жырлаумен басталып отырды. Осыдан кейін Мұхаммед пайғамбардың пайғамбарлық қызметі, дін жолындағы қайраткерлік еңбегі ерекше жырланды. Сонан соң төрт шарияр, дін жолында қызмет еткен сахабалар мадақталды. Осы жолдардан кейін қисса авторы өзі жайлы, шығармашылық мақсаты туралы діни ойларын, өзі жазып отырған нәзиралық туындының түп негізі туралы мағұлматтарды да жасырмай көрсетіп отырды. Бұл - өзінше кітаби ақындарда шығармашылық дәстүр болып қалыптасқан ерекшелік. Бұл шығармашылық дәстүрдің бір бастау арнасы Ахмет Ясауи хикметтерінің жырлану үрдісінде жатыр. Кітаби ақындар сопы ақынның хикметтерінің жолымен Мұхаммед пайғамбарды, төрт шариярды, сахабаларды жеке-жеке қисса етіп жырлаған. Сондай шығармалардың бірі – Қожа Ахмет Ясауи өз хикметтерінде көп жырлайтын, мадақтайтын, жұртқа сопылықтың үлгісі ретінде ұсынатын Мансұр әл-Халлаждың сопылық жолын жырлайтын «Қисса Мансұр әл-Халлаж» туындысы - әрі көлемді, әрі қызықты оқиғамен өрілген діни сопылық шығарма. Шығармада негізінен өлең үлгілерінің екі үлгісі он бір буынды қара өлең үлгісі, жеті-сегіз буынды жыр үлгісі алма-кезек қолданылып отырған. Шығарма кіріспесінде кітаби ақынның өзі бұл туындының түп негізі парсы тілді насыр сөзді, одан соң хорезм тілді назым болды, содан қазақи, түркі жазғым келді десе де, шығарманы жазу барысында ақын көп пайдаланған материал Ясауи хикметтері болды деп ойлаймыз. Себебі қисса оқиғасы мен Ясауидің әлденеше хикметтерінде жырланған Мансұр оқиғасы бір-біріне өте жақын өрілген. Сондықтан да Жүсіпбек ақын өзінің нәзиралық қиссасын хикметтердің желісімен жүріп отырып орындаған деуге болады. Бұл - ғасырларға жалғасып жатқан әдеби дәстүр сабақтастығы.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. «Егемен Қазақстан» газеті. №238, 4 желтоқсан, 2014
2. Кенжебаев Б. *Қазақ әдебиеті тарихының мәселелері*. Алматы: Ғылым, 1973
3. Әуезов М. *Әдебиет тарихы*. – Алматы: Ана тілі, 1991. - 240 б.
4. Ахметбек А. *Қожа Ахмет Яссауи*. Алматы: «Санат», 1998
5. Әбдірәсілқызы А. *Қожа Ахмет Ясауидің ақындық әлемі*. Алматы, 2007
6. <http://muslim.kz>